

Objekt čp. 164 – torzo hospodářského dvora ve Velké Polomi

Lucie Augustinová

O budově čp. 164 ve Velké Polomi se obvykle píše jako o sýpce, i když byly způsoby jejího využití rozmanitější a výzkum této stavby¹ byl od počátku slibný co do možnosti přinést další z drobných příspěvků k poznání některých provozů raně novověkých hospodářských dvorů v našem regionu. Příspěvek shrnuje teze vyslovené na konferenci v Nečtinách v roce 2009 a pomocí dalších zjištění, učiněných v průběhu rekonstrukce objektu,² dotváří jistý, i když stále pouze fragmentární, obraz funkční skladby tohoto hospodářského objektu.

Budova čp. 164 tvoří dnes jediný relikv areálu hospodářského dvora ve Velké Polomi. Leží v jihovýchodní části vsi u cesty, která se odpojuje z hlavního tahu z Ostravy do Opavy, směrem na Dolní Lhotu. Terén, na kterém tzv. sýpka stojí, výrazně klesá od severu k jihu, a to tak, že převýšení tvoří více než jedno podlaží.

Obr. 1: Velká Polom (okr. Ostrava), detail ze současné katastrální mapy.

Sýpka se vyvíjela jako součást dvora lokalizovaného u aristokratického sídla. Jižně od sýpky stojí zřícenina čtyřkřídlého zámku, který vznikl z tvrze s historickým názvem Milotičky, uváděné mezi lety 1466 – 1530.³ Badatelé si samozřejmě kladli otázku po následnosti dvora a panského sídla a soupis Hradu, zámku a tvrze odpovídá následovně: tvrze vznikla ve 2. polovině 15. století přestavbou ústřední budovy poplužního dvora, o němž se docho-

valy zprávy z 2. poloviny 14. století.⁴ Tvrz měli přestavět na renesanční zámek Pražmové z Bílkova ve 2. polovině 15. století. V roli držitelů a majitelů panství se vystřídali Bruntálští z Vrbna v letech 1666 – 1685 a po nich krátce velehradský klášter. V pokročilém novověku to byli Wilczkové z Dobré Zemice (od roku 1702), kteří o dvůr přišli při pozemkové reformě v roce 1919.⁵

Základní fakta o vývoji dvora

Pro porozumění objektu je vhodné alespoň ve zkratce načrtnout jeho stavební vývoj. Sledovaná budova je složena ze tří základních částí, funkčně dále ještě rozstrukturovaných, proto byly pomocně nazvány severní, střední a jižní. Severní a střední tvoří jedno křídlo, ale jsou výrazně dispozičně diferencované, jižní část odpovídá jižnímu křídlu. Ze zkoumání in situ vyplynula v tomto případě relativní chronologie, podle níž se budova vyvíjela v základním směru od jihu k severu. Vývojové rozlišení je do jisté míry viditelné i z císařského otisku mapy stabilního katastru. Jako nejstarší se z průběhu spár ukázala partie v jihovýchodním nároží. Dvě viditelná nároží objektu vykazují masivní kamenné armatury z přitesávaného kamene. Teze o vyšším stáří se týká samozřejmě jen přízemí, a to ještě vyjma okolí okenních otvorů a dalších úprav; patro je mladší cihlovou nadezdívkou, zřejmě pozdně barokního stáří. Často používané pravidlo o vztahu tloušťky zdiva a jeho stáří tady uplatnit nelze, protože by se srovnával přízemní objekt drobnějších parametrů s masivními patrovými stavbami dalších hospodářských budov. Navíc nejstarší nadzemní část dvora spočívá na ještě starším základu, který, jak se ukázalo při rekonstrukci, nesouvisí se stojící stavbou.

Počátek existence hospodářského dvora ve Velké Polomi určuje literatura zhruba do 2. poloviny 14. století.⁶ Budovy dvora mohly přitom přetrvávat po několik století jako dřevěné; inventář z roku 1682 popisuje například dvůr ve Vřesině na stejném panství jako dřevěný. Další hospodářský celek na panství Bruntálských z Vrbna, dvůr v Budišovicích, je ve stejném inventáři popisován co do materiálu jako dřevěný se zděným komínem v kuchyni u obytného stavení.⁷

¹ Augustinová, L.: Krovky a stropy sýpky (čp. 164) ve Velké Polomi. Nálezová zpráva. Ostrava 2008. Nepublikovaný materiál uložený v archivu majitele objektu ing. Pavla Šmíry v Ostravě; Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum tzv. sýpky (čp. 164) ve Velké Polomi. Ostrava 2009. Nepublikovaný materiál uložený v archivu majitele objektu ing. Pavla Šmíry.

² Augustinová, L.: Tzv. sýpka (čp. 164) ve Velké Polomi – nálezy učiněné při opravě objektu. Nálezová zpráva. Ostrava 2010. Nepublikovaný materiál uložený v archivu majitele objektu ing. Pavla Šmíry v Ostravě.

³ Nekuda, V. – Unger, J.: Hrádky a tvrze na Moravě. Brno 1981, s. 304, 305.

⁴ Kolektiv: Hrad, zámek a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II – Severní Morava. Praha 1983, s. 258.

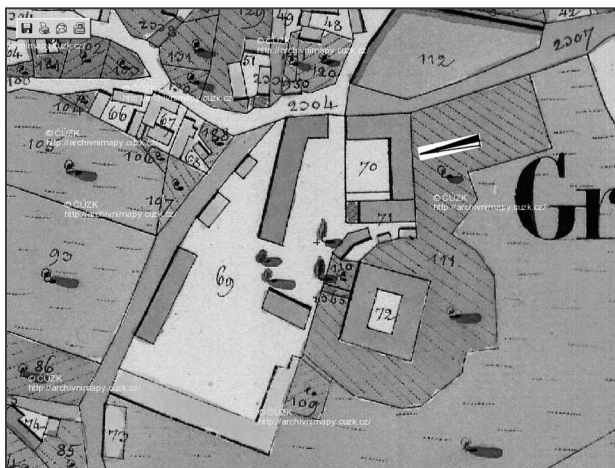
⁵ Okolnosti znárodnění statku Wilczků a obecně majetkoprávní změny a jejich dopad na urbanistickou strukturu vsi zachycuje lokální pramen Kronika obce Velká Polom 1918 – 1964, s. 34. Nepublikovaný rukopis uložený na Obecním úřadě ve Velké Polomi.

⁶ Citace v pozn. 4.

⁷ Orlita, Z.: Vývoj objektu na základě písemných pramenů. In: Augustinová, L.: Stavebně historický průzkum tzv. sýpky (čp. 164) ve Velké Polomi. Ostrava 2009, s. 6 – 14. Nepublikovaný materiál uložený v archivu majitele objektu ing. Pavla Šmíry v Ostravě.

Pro samotné „absolutní“ datování dvora ve Velké Polomi lze vycházet ze zmiňovaného inventáře a také z dendrochronologické datace dvora. Dendrochronologicky se podařilo datovat podstatnou část krovu a stropy ve střední části budovy, a to do let 1687/1689.⁸ Zmínka v inventáři o „murovaných“ objektech („štok dvora, ovčírně, pivovar a sladovna“)⁹ je ještě starší – z roku 1682 – a komentuje stav objektů po požáru v roce 1681. Podstatná část zděných konstrukcí střední části hospodářského dvora ve Velké Polomi je tedy starší roku 1681. U nejstarší jižní části (alespoň podle relativní chronologie) tak můžeme uvažovat o výstavbě ještě v 16. století, čemuž by charakter zdíva s kamennými armaturami mohl ještě odpovídat. Tato nejstarší část se stala objektem početných úprav a její původní funkci je velmi těžké dešifrovat.

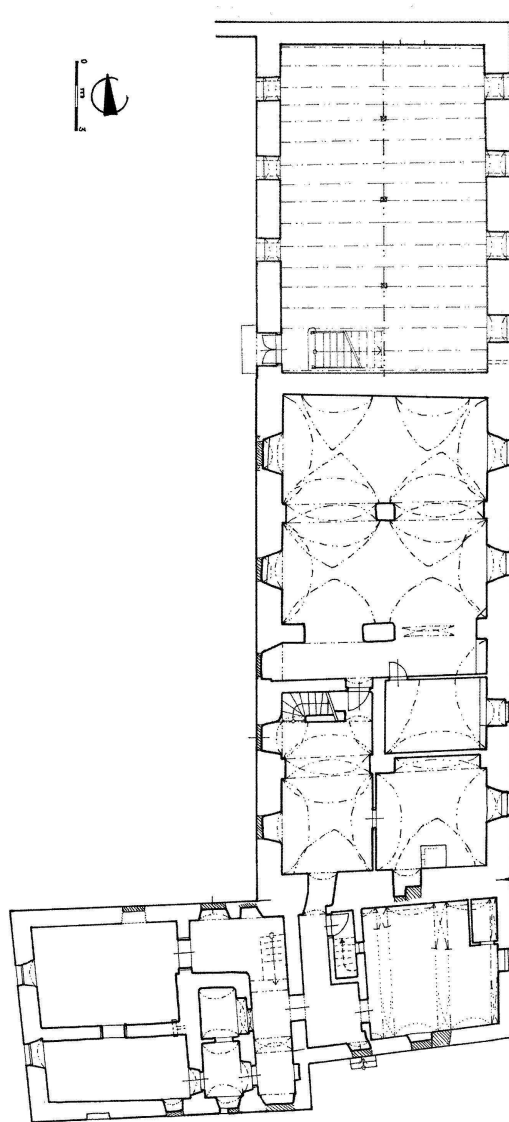
V 19. století byla zkoumaná hospodářská budova ještě trojkřídlá, jak ukazuje například císařský otisk stabilního katastru z roku 1836. Severní křídlo, jehož jediný relikt – severní obvodová zeď – tvoří dnes ohradní zeď areálu, bylo zbořeno až při poslední velké stavební úpravě, realizované koncem 20. let 20. století.¹⁰

Obr. 2: Velká Polom (okr. Ostrava), císařský otisk stabilního katastru z r. 1836.

Severní část – sýpka

Nejzřetelnější je historická funkce severní části, která sloužila k ukládání obilí. Sýpka má tři podlaží využitelné jako úložný prostor. Stropy z řezaných trámů jsou uprostřed podepřeny průvlakem neseným sedly a sloupky. I když struktura sýpky ještě v mnohém respektuje schémata sýpek z 19. století,¹¹ má provětrávanou podlahu, jak to

Obr. 3: Velká Polom (okr. Ostrava), půdorys přízemí sýpky čp. 164 (zaměření a kresba A. Knápek 2008).

doporučuje i Joendl¹² nebo z novějších autorů Vočadlo.¹³ Nicméně v případě velkopolské sýpky jde o strukturu novodobou, jak stojí ostatně modrou křídou na prostředním sedle v přízemí: „Zbudováno 1904“. Z té doby pochází skutečně celá vnitřní dispozice objektu včetně krovu poměrně nízkého sklonu se dvěma úrovněmi kleštin a také exteriérová úprava oken s parapety z režných cihel nastojato. I když jde o úpravu poměrně novodobou, písemnosti a plánová dokumentace nejsou známy.¹⁴

⁸ Kyncl, T.: Výzkumná zpráva na dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí sýpky ve Velké Polomi. Brno 2008. Nepublikovaný strojepis uložený v archivu vlastníka objektu ing. Pavla Šmíry, Ostrava

⁹ Citace v pozn. 7.

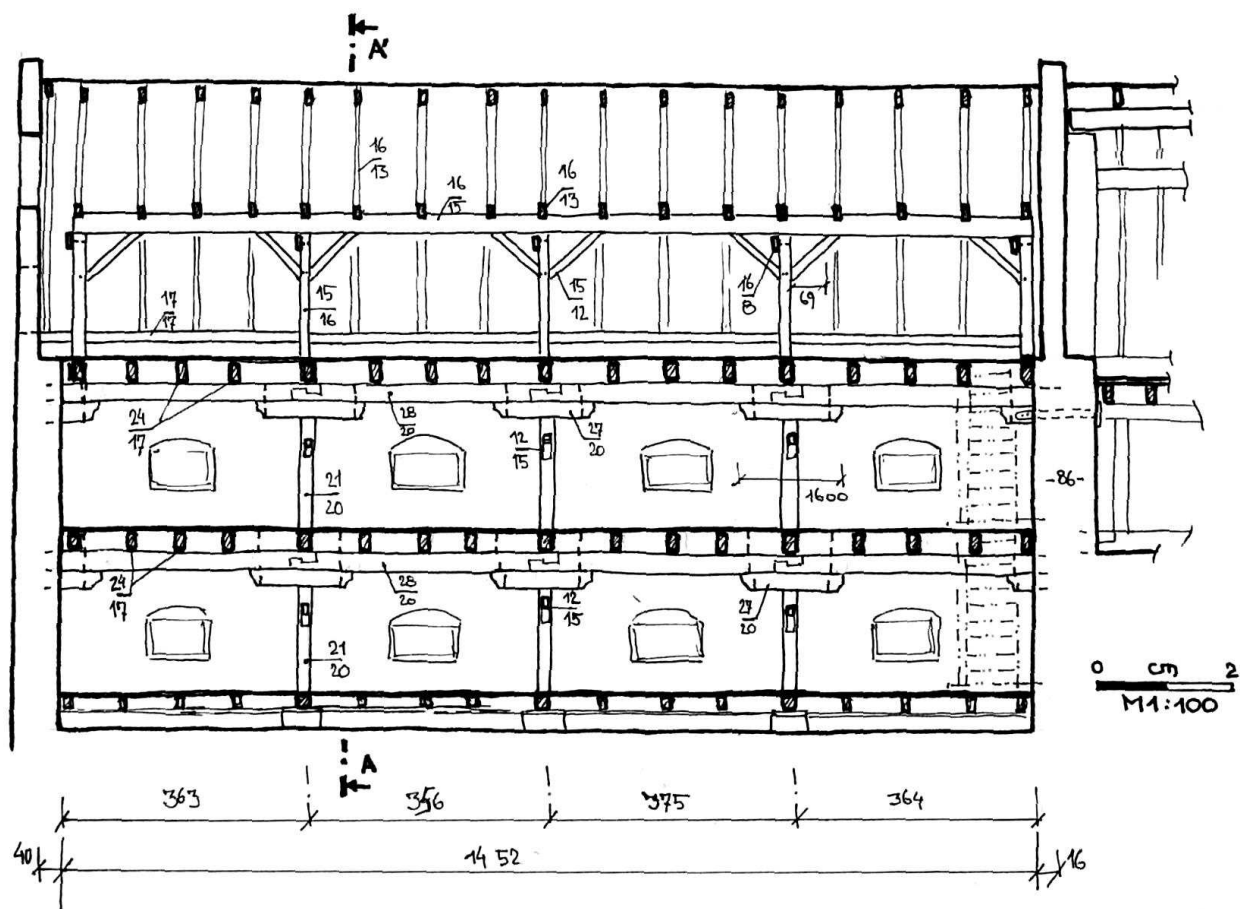
¹⁰ Jediným pramenem je tady pracovní exemplář katastrální mapy z konce 20. let 20. století. Katastrální úřad pro Moravu a Slezsko, pracoviště Ostrava.

¹¹ Z historických panských sýpek v regionu se dočkala zpracování např. původem pozdně barokní sýpka v Raduni. Více o tom Kouřilová, D.: Sýpka v areálu zámku v Raduni. Průzkum objektu před provedením památkové obnovy. Nálezková zpráva. Ostrava 2006. Nepublikovaný materiál uložený na NPÚ ú. o. p. v Ostravě.

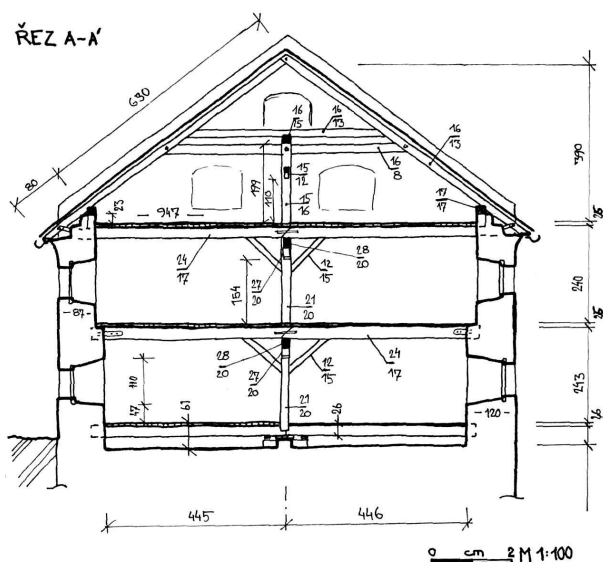
¹² Joendl, H. P.: Die Landwirtschaftliche Baukunst. Wien 1842. Joendl uvádí ve své učebnici celou řadu postřehů ohledně situace a dispozice sýpek, způsoby výpočtu velikostně vhodné sýpky pro počet korců průměrné úrody i celou řadu praktických rad, jak se třeba vypořádat s červy kazícími úrodu.

¹³ Viz Žižka, J.: O historických ovčinech z 18. a 19. století, Památky středních Čech 21, 1/2007, s. 1 – 20.

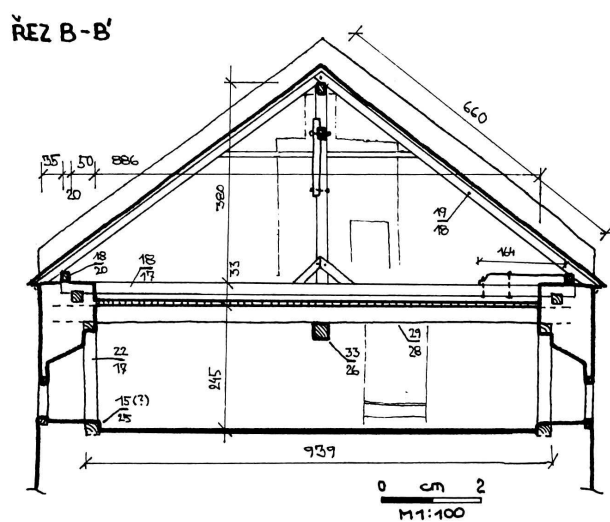
¹⁴ Realizátoři přestavby Wilczkové totiž přesunuli správu svých statků včetně archivů do Rakouska. Starší badatelé uvádějí existenci soukromého archivu Wilczků na hradě Kreuzensteinu. Skladba archivu není známa, majitelé badatelům vstup neumožňují.

Obr. 4: Velká Polom (okr. Ostrava), podélný řez severní částí sýpky čp. 164 (zaměření a kresba A. Knápek 2008).

Obr. 5: Velká Polom (okr. Ostrava), příčný řez severní částí sýpky čp. 164 (zaměření a kresba A. Knápek 2008).

Obr. 6: Velká Polom (okr. Ostrava), příčný řez střední částí objektu čp. 164 (zaměření a kresba A. Knápek 2008).

Obr. 7: Velká Polom (okr. Ostrava), sýpka od jihovýchodu (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 8: Velká Polom (okr. Ostrava), sýpka od západu (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 9: Velká Polom (okr. Ostrava), detail průběhu spár mezi jižní a střední částí objektu (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 10: Velká Polom (okr. Ostrava), východní průčelí severní části objektu v úpravě z r. 1904 (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 11: Velká Polom (okr. Ostrava), přízemí sýpky v severní části (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 12: Velká Polom (okr. Ostrava), klenuté přízemí střední části objektu (foto L. Augustinková 2008).

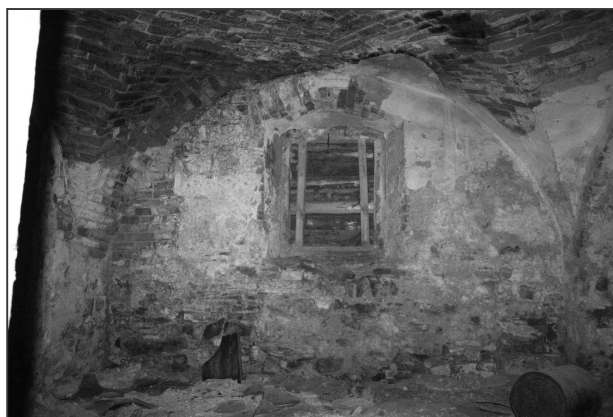
Obr. 13: Velká Polom (okr. Ostrava), místnost v patře střední části objektu s dodatečně vloženým rámem (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 14: Velká Polom (okr. Ostrava), kolkovaná cihla nalezená v patře střední části objektu (foto L. Augustinková 2008).

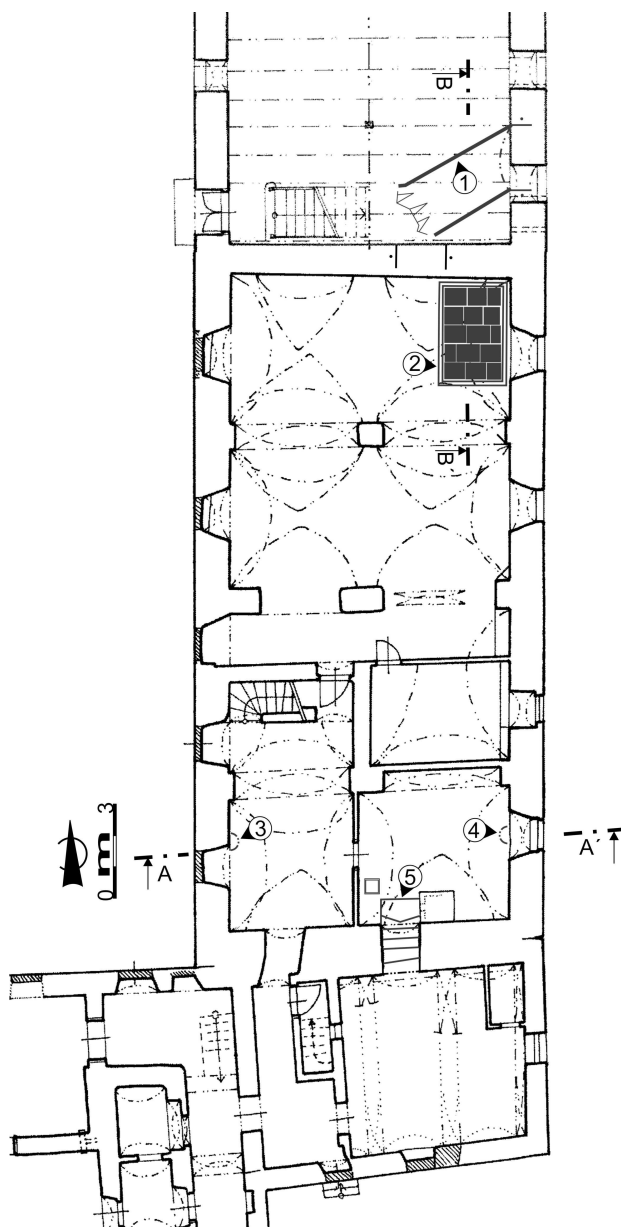
Obr. 15: Velká Polom (okr. Ostrava), detail parapetu s drážkou pro odvod rosné vody (foto L. Augustinková 2008).

Obr. 16: Velká Polom (okr. Ostrava), místnost v přízemí střední části objektu s otvorem po odtahu kouře (foto L. Augustinková 2009).

Obr. 17: Velká Polom (okr. Ostrava), místnost v přízemí střední části objektu, detail zazděného otvoru pro odtah kouře (foto L. Augustinková 2009).

Obr. 18: Velká Polom (okr. Ostrava), zákres pivovarských provozů ve střední části objektu (zaměření a kresba A. Knápek 2009).

Střední část – chlévy, obydlí, pivovar

Střední část objektu je v přízemí klenutá, v patře plochostropá. Strop nad patrem je datován dendrochronologicky do let 1678/89 a 1684/85¹⁵). Nejde o homogenní partii, našly se tu doklady provozu chléva pro dobytek (ještě ve 20. století) a zároveň i obytné místnosti. Čtyřprostorová obytná vestavba byla spolu se schodištěm vložena do jižního traktu patra této části. Stavební úpravy byly datovány podle dřevěných rámců vsazených pod stropy podél obou zdí. Vypracovaná dendrochronologická datace do let 1801/1802 se vztahuje rovněž i na cihly kolkované HK PL,¹⁶ prokazatelně v poloze pod

stropem na dodatečném rámu. Samozřejmě byla upravena okna, kde se v několika případech dochoval zajímavý konstrukční detail – drážka pro uložení vaničky k zachytávání rosné vlhkosti, která sem stékala provrtaným parapetem.

Nálezy po vyklizení suti ve střední části pomohly poodhalit jednu z historických funkcí objektu. U jižní stěny této části jsou symetricky u protějších oken rozloženy dva otvory pro odtah kouře. Severněji se našlo torzo namáčecí nádrže tzv. náduvníku z tesaných kamenných kusů, jehož jedna strana byla zčásti vylámana a náduvník byl pak používán jako koryto chléva. Přímo nad náduvníkem se nacházel násypný otvor; patro bylo využito pro skladování surovin. V Polomi byly skutečně nalezeny i doklady vodního provozu – k náduvníku vedl šikmo přes roh sousední severní části klenutý kanál přivádějící vodu a v jihovýchodním rohu náduvníku byl otvor ucpávaný zátkou pro odvod přebytečné vody, který vedl přes východní průčelí ven.¹⁷ Budova čp. 164 byla tedy prokazatelně historickým barokním pivovarem a sladovnou, které zmiňuje už inventář z roku 1682.¹⁸

Kanál s kamennými zdmi a cihlovou klenbou procházející ve východo-západním směru napříč pod sýpkou sloužil pravděpodobně k odvodu vody z nádvoří a případná souvislost s provozem pivovaru zatím není jasná.

Poslední z velkých úprav, provedená asi až na přelomu 19. a 20. století, dala budově její dnešní hmotovou strukturu. Střecha střední části objektu byla totiž výrazně snížena a krov byl zesílen o další, podle charakteru provedení, provizorní podepření. Některé krokve byly znovu použity, případně některé z nich otočeny.

Obr. 19: Velká Polom (okr. Ostrava), severní průčelí severní části objektu – cihlový oblouk jako záklenuk nad přívodním kanálem (foto L. Augustinková 2009).

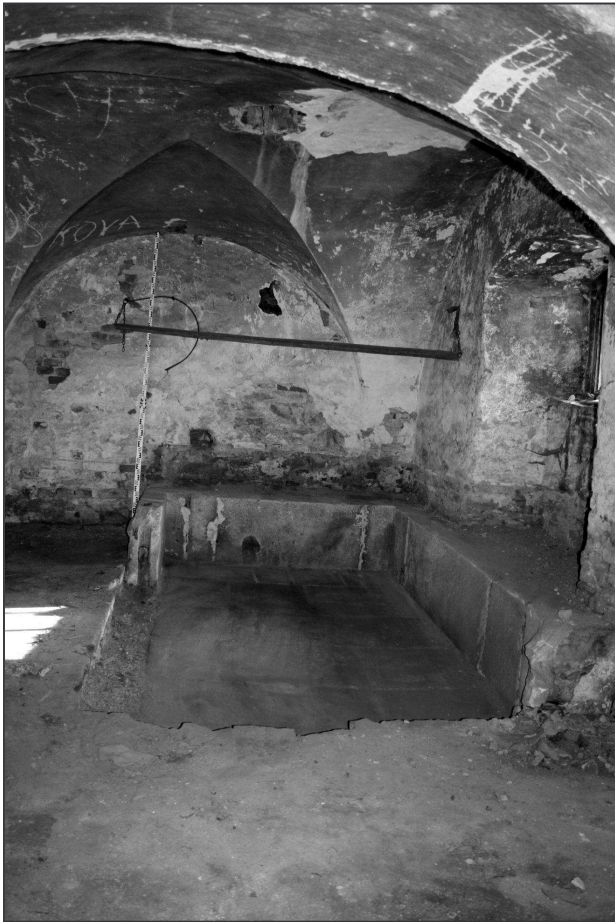
Weisskirchen, OH Herrschaft Odrau. Jindy tvoří písmena kolků asi iniciály cihláře, jako jsou cihly IK.

¹⁷ Srovnej Anderle, J.: Stavební typologie barokního pivovaru s přihlédnutím k zámeckému pivovaru ve Zdiibech. In: Dějiny staveb 2005. Plzeň 2005, s. 184 – 195.

¹⁸ Citace v pozn. 7.

¹⁵ Citace v pozn. 8.

¹⁶ V regionu se kolkované cihly objevují poměrně často na přelomu 18. a 19. stol. Na vrchnostenských stavebních podnicích byly dosud zachyceny cihly se jménem panství jako HW Herrschaft

Obr. 20: Velká Polom (okr. Ostrava), přízemí střední části objektu – torzo náduvníku (foto L. Augustinková 2009).

Jižní část – úřednický dům

Jižní část objektu, vlastně jižní křídlo, vznikla doplněním nejstarší budovy o západní přístavbu s obytným a kuchyňským traktem. Velmi pravděpodobně šlo o barokní úřednický dům, sídlo správy, které prošlo úpravou spolu s celým areálem po roce 1800, jak ukazuje dendrochronologická datace stropu západního obytného traktu do let 1800/1801.¹⁹ Východní trakt měl v přízemí stopy pruské klenby vložené pod starší trámový strop. Strop východního traktu a krov nebylo možno datovat, konstrukce byly už zřícené a odběr použitelných vzorků se nepodařil.

Závěr

Pro původní rozvahu o historickém účelu nejstarší střední části objektu jako ovčína, vycházející z literaturou popsaných analogií,²⁰ i konkrétních parametrů, tedy situace objektu u pastvin (i když až ze stabilního katastru) se nepodařilo najít žádné konkrétnější důkazy. Naopak důkazy pro pivovar vzešly nejen z odhalení konkrétních reliktních pivovarské technologie, ale i z pokročilejší znalosti vodního režimu, který nebyl v počátečních fázích zkoumání zřejmý.

¹⁹ Citace v pozn. 8.

²⁰ Citace v pozn. 13.

Po roce 1800 prošla zásadní proměnou nejen sýpka, ale i tvrz, která už dříve přestala být objektem rezidenčním a byla rovněž upravena pro skladování obilí. Došlo k poměrně razantní přestavbě bývalé renesanční rezidence na utilitární budovu, nazíráno z dnešního hlediska za vysokou cenu, většina renesančních kamenných portálů a ostění byla sejmuta z původní situace a druhotně použita jako překlady. Nyní je budova torzem a skýtá velké množství nálezových situací pro další bádání.

Zkoumáním torza hospodářského dvora ve Velké Polomi a pokusem postihnout jeho funkce v poznatelných časových obdobích jeho vývoje se podařilo prokázat hmotnými doklady existenci jednoho z početných barokních (ale dnes minimálně známých a dochovaných) pivovarů v regionu a přispět ke znalostem podoby velmi málo prozkoumaných hospodářských dvorů na Severní Moravě.

Das Bauobjekt Nr. 164 – ein Torso des Meierhofes in Velká Polom

Lucie Augustinková

Das Gebäude Nr. 164 in Velká Polom (Bez. Ostrava) stellt heute den einzigen Relikt des Meierhofes bei dem hiesigen Schloss dar. Aufgezeichnet und dokumentiert wurden hier Spuren der zahlreichen Betriebsanlagen des ehemaligen Wirtschaftshofes (Kornspeicher, Bierbrauerei, Wohnräume für das Gesinde, Beamtenhaus).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Velká Polom (Bez. Ostrava), Detail aus der gegenwärtigen Katasterkarte.

Abb. 2: Velká Polom (Bez. Ostrava), kaiserlicher Abdruck des Stablkatasters aus dem Jahre 1836.

Abb. 3: Velká Polom (Bez. Ostrava), Erdgeschoss des Kornspeichers Nr. 164 – Grundriss (Vermessung und Zeichnung: A. Knápek 2008).

Abb. 4: Velká Polom (Bez. Ostrava), Längsschnitt durch den Nordteil des Kornspeichers Nr. 164 (Vermessung und Zeichnung: A. Knápek 2008).

Abb. 5: Velká Polom (Bez. Ostrava), Querschnitt durch den Nordteil des Kornspeichers Nr. 164 (Vermessung und Zeichnung: A. Knápek 2008).

Abb. 6: Velká Polom (Bez. Ostrava), Querschnitt durch den Mittelteil des Gebäudes Nr. 164 (Vermessung und Zeichnung: A. Knápek 2008).

Abb. 7: Velká Polom (Bez. Ostrava), Südostansicht des Kornspeichers (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 8: Velká Polom (Bez. Ostrava), Westansicht des Kornspeichers (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 9: Velká Polom (Bez. Ostrava), Verlauf der Fugen zwischen dem Süd- und Mittelteil des Gebäudes - Detail (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 10: Velká Polom (Bez. Ostrava), Ostfront des Mittelteils des Bauobjekts – Änderung aus dem Jahre 1904 (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 11: Velká Polom (Bez. Ostrava), Erdgeschoss des Kornspeichers im Nordteil (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 12: Velká Polom (Bez. Ostrava), Mittelteil des Bauobjekts - gewölbtes Erdgeschoss (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 13: Velká Polom (Bez. Ostrava), Mittelteil des Bauobjekts - Raum im Geschoss, mit nachträglich eingelegtem Rahmen (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 14: Velká Polom (Bez. Ostrava), gestempelter Ziegel, gefunden im Geschoss des Mittelteils des Bauobjekts (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 15: Velká Polom (Bez. Ostrava), Detail einer Brüstung, mit einer Tauwasserablauffrille (Aufnahme: L. Augustinková 2008).

Abb. 16: Velká Polom (Bez. Ostrava), Einzeichnung der Brauereibetriebsanlagen im Mittelteil des Bauobjekts (Vermessung und Zeichnung: A. Knápek 2009).

Abb. 17: Velká Polom (Bez. Ostrava), Mittelteil des Bauobjekts – Raum im Erdgeschoss, mit einer Rauchableitungsöffnung (Aufnahme: L. Augustinková 2009).

Abb. 18: Velká Polom (Bez. Ostrava), Mittelteil des Bauobjekts – Raum im Erdgeschoss, Detail einer vermauerten Rauchableitungsöffnung (Aufnahme: L. Augustinková 2009).

Abb. 19: Velká Polom (Bez. Ostrava), Nordteil des Bauobjekts – Nordfront – Ziegelbogen als Widerlager über dem Zuleitungskanal (Aufnahme: L. Augustinková 2009).

Abb. 20: Velká Polom (Bez. Ostrava), Mittelteil des Bauobjekts – Erdgeschoss – Torso eines Weichstocks (Aufnahme: L. Augustinková 2009).

(Übersetzung K. Matásek)